Posteritatea cântecelor câmpeneşti din 1768

În urmă cu aproape două secole şi jumătate, apărea la Cluj prima culegere de poezii de dragoste tipărită în limba română, având un titlu extins, în care se concentra întreaga materie a cărții: *Cânteci câmpeneşti cu glasuri rumuneşti, făcute de-un holtei câmpean pintru voia fetilor, nevestilor şi celora cui se potrivesc şi cu alții se izbesc*. Titlul cărțuliei din 1768 (chiar şi în transcriere) pare rebarbativ la o primă lectură, ca şi întregul ei cuprins, de altfel. Scrisă cu alfabet latin şi cu ortografie maghiară, tipăritura cuprinde paisprezece poezii româneşti şi patru ungureşti, care „potu-se în multe forme cânta", cum se arată într-o notiță introductivă.

Specia hibridă a cântecului de lume pe care o ilustrează versurile, formă situată la interferența literaturii culte, citadine cu folclorul, a proliferat în Occident în secolele al XV-lea şi al XVI-lea, fiind cunoscută în Germania sub denumirea de *Gesellschaftslied*. De aici ea a pătruns şi în alte părți ale Mitteleuropei, ajungând în Ungaria, cu numele de *világi ének*, adoptată ulterior în Transilvania şi în Banat, cu prelungiri şi în Țara Românească[129], dar şi în sens invers, prin întrepătrunderea şi translația motivelor între cele două culturi. Literatura versificată românească scrisă cu caractere latine avea deja antecedente în această zonă, unde fusese inaugurată prin *Cartea de cântece (Fragmentul Todorescu)*, imprimată tot la Cluj, între 1571–1575. Aceasta va fi reluată şi amplificată în secolul următor, prin copierea, în aceeaşi grafie, de Mihail Halici senior, în jurul anului 1640, la Caransebeş, de Gergely Sándor de Agyagfalva, la Hațeg, în

[129] A se vedea Ovidiu Papadima, *Literatura populară română. Din istoria şi poetica ei*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1968, p. 619–641.

BDD-B12-08 © 2012 Casa Cărții de Ştiință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 22:11:12 UTC)

1642, şi de un anonim în 1660, culegeri rămase în manuscris. Cântece izolate vor fi transcrise, inclusiv cu litere chirilice, de preoți bihoreni, între care Jurju din Luncasprie şi Urs din Cotiglet, sau de către un preot din Făgăraş, între 1650 şi 1660. Vor mai fi compuşi în acelaşi spațiu, tot cu grafie latină, *Psalmii* de lugojanul Ştefan Fogarasi (1660), se vor realiza cópii după traducerea *Psaltirii* maghiare a lui Albert Szenczi Molnár, mai întâi de un anonim, urmat de Ioan Viski (1697) şi de Ştefan Istvánházi (1703). La acestea se adaugă *Cântecul rumânesc de dragoste scris*, copiat în *Codicele Petrovay* (1672), *Oda* lui Mihail Halici junior (1674) sau *Epigramele* lui Valentin Franck von Franckenstein (1679). Tabloul este, prin urmare, mult mai cuprinzător. Poezia veche românească cunoaşte astfel o evoluție semnificativă, de la imnurile de inspirație protestantă, grupajele convenționale de stihuri politice la stemă sau încercările de versificare a unor fragmente de proză religioasă la cânturile profane care vor prolifera exploziv în veacul al XVIII-lea.

Revenind la cărticica insolită apărută la Cluj, se constată că, sub raport filologic, între cele trei exemplare descoperite până acum, păstrate în Biblioteca Națională Széchényi din Budapesta, în Biblioteca fostului Gimnaziu Evanghelic din Sighişoara şi în BAR Cluj (CRV 574), există mici diferențe de grafie, de tehnoredactare şi de ornamentație. Acest fapt a condus la supoziția că s-ar fi imprimat nu o singură ediție princeps, ci încă două ediții în acelaşi an sau în intervalul 1768–1800[130]. Înclinăm să credem că ne aflăm nu în fața unor ediții propriu-zise, definite prin elemente distinctive de critică textuală, ci doar a unor tiraje diferite, trase în 1768 sau multiplicate în anii imediat următori. În ceea ce priveşte o altă culegere, tipărită, cu litere chirilice, probabil la Buda în 1800, acefală, intitulată, după prima poezie, *Cântecul celui ce boleaşte de dragoste*, aceasta nu este de fapt o nouă ediție a celei din 1768, ci o variantă de sine stătătoare, care

[130] B. Kelemen, *Precizări şi completări la Bibliografia românească veche*, în CL, III, 1958, p. 75–87.

BDD-B12-08 © 2012 Casa Cărții de Ştiință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 22:11:12 UTC)

are doar ca punct de plecare textul primar. Noua versiune conține numai şapte dintre *Cântecele câmpeneşti*, cu modificări esențiale, iar piesele maghiare sunt eliminate.

Antologia publicată în 1768 cuprinde o suită de cântece de lume în limba română, ale căror titluri le redăm în transcriere interpretativă: *Cântecu celuie care zace de dragoste, Horia fetii bătrâni, Horia nevestii tineri, fetiia spominindu, Făptura unuie, Ie zuă bună de la drăguță, pornind de-acasă, Celuie cine îi cu drăguța într-un sat, Cântec după ibovnica scăpată, Horia nevestii, trăind rău cu bărbatu, Celuie cine se-nsoară pintru avuție, nu pintru că-i dragă, Celuie carea să plânje pintu s-o-nsurat, Cărora le plac fetile şi runâncile, Mutând cuarteliu, Cine scapă vecin bun, Vaietatu fomeii, aducând aminte de fetie*. Notate literalizat, „numai după voroave", din auzite, cu o ortografie modelată după maghiară, poeziile au o puternică amprentă dialectală, atât sub raport fonetic şi morfologic, cât şi lexical, specifică graiurilor de tip nordic: *bartă* „cunună (purtată de fete)", *bănat* „supărare, tristețe", *cepsată* „cu ceapsă" (o bonetă purtată de femeile măritate peste coc), *credințat* „logodnă", *haznă* „folos", *ibi*, scris *ibghi* „a iubi", *mieriu* „de culoare albastră", *şoha* „niciodată", *tragănă* „leagăn", *vernic* „vrednic", *zbici* „bici"[131]. Sub aspect prozodic, ele formează un ciclu unitar, fiind alcătuite, cu o singură excepție, din tetrastihuri monorimice, cu versuri trohaice de şapte şi opt silabe. Supranumite „cântece câmpeneşti", care se spun „cu glasuri rumâneşti", adică pe melodii autohtone cunoscute, poeziile sunt diverse ca tematică, circumscrisă însă genului, în care predomină erosul şi idilicul. Dincolo de o anumită doză de artificialitate şi discursivism, aceste „hore" degajă un vitalism şi o senzualitate aparte, impregnate în acelaşi timp de note elegiace sau satirice. Reproducem un fragment din *Cântecu celuie care zace de dragoste*, cu mici adnotări:

[131] Pentru alte forme şi sensuri neatestate, vezi Béla Kelemen, *Note lexicale. Pe marginea lexicului unei cărți de cântece româneşti din secolul al XVIII-lea*, în SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 545–548.

BDD-B12-08 © 2012 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 22:11:12 UTC)

„Dragostele zburătoare, / Toată lume umblătoare, / Mulț tineri eşti stricătoare / Şi tot de răul voitoare. / M-ai alungat ca o fiară [tip. *csáre* = *şiară*] / Câtu-i iarna şi zi de vară, / Pin cetate şi p-afară / Din demineață până-n sară. / Soarele cât încălzeşte, / Cât şi norul înveleşte, / Câtă tine nu sileşte / Până-i viu [tip. *zsiu* = *jiu*] se tot fereşte. / Cât am umblat mă ferindu / Tăt de mine ț-o stat gându, / Pe largă lume căutându / Păn-am stat în laț fugindu. (…) De hodină n-am niciun loc, / Zac ferbinte ca plin de foc, / Ca lumina mă gat şi mă coc, / N-am vărtute ca secul soc. / Mi-o fost asta-nvățătură / Însemnat cu crestătură, / Batăr place-m la făptură / Să nu trec de la o măsură. / Am stat la loc iară bine, / Nicio frică n-am de tine, / Nici ni-i fi soții cu mine / Că dragoste nu-m mai vine”.

Paternitatea cântecelor a rămas incertă, ascunsă sub anonimatul unui „holtei câmpean”, acesta putând fi devoalat, potrivit unor autori, fie în persoana unui militar ungur staționat în Banat, după părerea lui A. Veress[132] sau în zona de Câmpie a Transilvaniei[133], fie a unui italian, căpitan în regimentul de grăniceri valahi[134], ipoteze puțin credibile. Datorită unor fenomene lingvistice regionale care apar constant în text, printre care şi palatalizarea consoanelor (*kimptyane* – *câmpeană*), versurile ar putea fi atribuite mai degrabă unui vorbitor nativ al graiurilor din zona de nord-vest a Transilvaniei, notate, eventual, de un ascultător alogen. Având toate indiciile unei compilații, culegerea nu pare a fi o operă originală, pusă pe seama unui autor unic, cu toate că se menționează la început: „Eu le-am făcut, eu le-am şi pus în scrisoare”. Motivele erau recurente şi în alte colecții de poezii din epocă, cel despre fata bătrână sau al însurătorii

[132] *Bibliografia româno-ungară*, vol. II, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1931, p. 122.

[133] Onisifor Ghibu, *Contribuții la istoria poeziei noastre populare şi culte*, în AAR, Mem. secț. lit., seria III, tom. VII, 1934–1936, mem. 1, p. 4–5.

[134] Alexandru Alexianu, *Istoria poeziei române de la 1570 la 1830*, vol. II, ediție îngrijită de Mircea Coloşenco şi Laurențiu Avram, Galați, Bucureşti, Editura Porto-Franco & Muzeul Literaturii Române, 1993, p. 127.

BDD-B12-08 © 2012 Casa Cărții de Ştiință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 22:11:12 UTC)

pentru avere, de exemplu, circulând în variante apropiate care presupun un filon comun.

Apetența publicului pentru acest gen naiv de cântece „diavoleşti", cum erau stigmatizate uneori, pe nedrept, era în creştere. În prefața celui dintâi *Catavasier*, apărut la Târgovişte, în 1713, sunt încriminate acele produse „primejdioase" care ar putea să aibă o audiență crescândă în defavoarea poeziei religioase de extracție bizantină: „De vreame ce firea omenească cătră cântări şi cătră viersuri are a sa priință, precum să veade şi la copiii cei mici şi plângători şi cu cântecile sânt adormiți; ci şi muierile ceale țesătoare şi călătorii şi corăbiiarii osteneala care le vine din lucruri cu cântecele o mângâie; de vreame ce sufletul toate ceale cu supărare şi cu osteneală poate să le sufere lesne, când ar auzi cântări şi cântece, pentru aceasta şi eu am vrut să tipăresc această cărticică a catavasiilor, pentru ca cei ce vor vrea să cânte să nu cânte cântece curveşti şi drăceşti, ci să cânte catavasii şi irmoasele aceastea ce cuprinde această cărticică". Cu toate reticențele cu care era privită, noua specie „cvasi-folclorică", cum o definea Ovidiu Papadima, va cunoaşte o difuzare prodigioasă, integrându-se în spiritul epocii. Unele dintre cântecele de lume transilvănene, precum cele din culegerea tipărită la Buda în 1800 sau dintr-o colecție manuscrisă din 1811–1821, aflată cândva în posesia lui Aron Densuşianu, se regăsesc aproape intacte în *Spitalul amorului* al lui Anton Pann din 1852. Mai mult, în manuscrisele lui Eminescu, în colecția sa de poezie populară (BAR, ms. rom. 2289), printre culegerile sale de „irmoase", se află şi versuri răzlețe care prezintă similitudini frapante cu mai vechile cântece „câmpeneşti" din Transilvania.

O primă editare a scrierii clujene din 1768, ce fusese semnalată de Horia Teculescu[135], îi aparține lui Octavian Ghibu, care o reproduce în anexele studiului său din 1936[136].

[135] *Oameni şi locuri din Târnava Mare*, în „Anuarul Liceului «Principele Nicolae» din Sighişoara", pe anii 1929/1930–1932/1933, Sighişoara, Tipografia Miron Neagu, 1933, p. 366–368.
[136] AAR, Mem. secț. lit., seria III, tom. VII, 1934–1936, mem. 1, p. 18–27.

BDD-B12-08 © 2012 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 22:11:12 UTC)

Un mic spațiu le va rezerva acestor „elegii țărăneşti" Eugen Negrici în antologia sa *Poezia medievală în limba română* (2004). La rândul său, Gheorghe Perian le va include aproape integral în *Antologia poeziei naive româneşti din secolul al XVIII-lea* (2006), după ce autorul le comentase anterior într-o sinteză[137].

Convins că a descoperit „prima carte de poezie românească", istoricul literar Mircea Popa a purces, în urmă cu câțiva ani, la o relansare a textului din 1768, pe care îl plasează, fapt nemaiîntâlnit în practica editării critice, în şirul numeric al aparițiilor/tirajelor anterioare, ca o nouă ediție[138]. Volumul comportă însă câteva amendamente. Încă de la început, pe o singură pagină din prefață (p. 7), îngrijitorul ediției comite mai multe erori. Ne surprinde, de pildă, datarea greşită a unor texte vechi amintite în acest context, precum *Psaltirea Scheiană*, fixată, fără ezitare, exact în acelaşi an cu *Psaltirea* bilingvă coresiană din 1577, text rotacizant datat, în urma examenului filigranologic, în intervalul 1573–1578. Ne contrariază, de asemenea, „întinerirea" *Psaltirii în versuri* a lui Teodor Corbea, un manuscris din cca 1700–1710, pe care M. Popa îl aşază nonşalant între 1671–1673. Nu pot trece neobservate şi alte inexactități ale prefațatorului, printre care cele privind stabilirea perioadei scrierii psalmilor versificați ai lui Ioan Viski la începutul secolului al XVI-lea, alcătuiți, în realitate, la sfârşitul secolului al XVII-lea, apoi menționarea unui *Molitvenic* de la Blaj, din 1659, când, de fapt, tipografia începea să funcționeze numai din 1750, sau a unui inexistent *Catavasier* de la Bălgrad, din 1699, confundat cu *Chiriacodromionul* apărut în acel an. Greşeala impardonabilă este însă considerarea *Fragmentului Todorescu* (şi nu Teodorescu, cum îl numeşte M.P.) ca fiind

[137] Vezi Gheorghe Perian, *A doua tradiție. Poezia naivă românească de la origini până la Anton Pann*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2003, p. 153–162, 175–177.

[138] *Cântece câmpeneşti cu glasuri rumâneşti, Cluj, 1768*, ediția a IV-a, îngrijită şi prefațată de Mircea Popa, Cluj-Napoca, Centrul Județean pentru Conservarea şi Promovarea Culturii Tradiționale, 2008.

BDD-B12-08 © 2012 Casa Cărții de Ştiință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 22:11:12 UTC)

un manuscris, şi nu o tipăritură, cum arătam la început, apărută la Cluj, în cca 1571–1575, în atelierul lui Heltai Gáspár. Cartea fragmentară s-a aflat, la un moment dat, în posesia bibliofilului român din Budapesta, Iuliu Todorescu, de unde a ajuns în Biblioteca Széchényi. Descoperite între scoarţele unei cărţi latineşti, cele opt pagini ale tipăriturii conţin un număr de zece cântece, între care prelucrări de psalmi, laude bisericeşti şi imnuri funebre. Ne aflăm, aşadar, nu în faţa unui manuscris, ci a celui mai vechi text literar românesc tipărit cu alfabet latin. Şi, dacă ar fi să preluăm sintagma preopinentului exeget, care vorbeşte, în acest context, despre cea dintâi carte de versuri în limba română, aceea din 1768, evenimentul invocat ar trebui să fie devansat cu două secole faţă de data propusă.

Am insistat asupra *Fragmentului Todorescu* nu numai datorită confuziei făcute de M.P., aceea de a-l socoti un manuscris, ci şi pentru faptul că editarea textului respectiv, în 1982, de către regretatul filolog Ion Gheţie ar trebui să devină un model de restituire a unui asemenea gen de scrieri de o dificultate ridicată[139]. Ceea ce nu se poate spune şi în cazul ediţiei *Cântecelor câmpeneşti* realizată de Mircea Popa. Transcrierea pe care o efectuează, la fel ca şi celelalte anterioare, este un amestec neglijent de literarizare şi literalizare, fără principii clare, fapt care conduce la eludarea unor fenomene de limbă demne de reţinut. Vom face abstracţie de unele posibile greşeli de cules, precum *lanţ* în loc de *laţ* (p. 30, r. 5 de jos) etc. Stabilirea unei valori sigure a tuturor grafiilor, pe baza metodei transcrierii fonetice interpretative, precum şi consemnarea într-un aparat critic a unor grafii particulare, a unor lecţiuni pasibile de interpretări şi a unor diferenţe faţă de alte versiuni ar fi conferit ediţiei un plus de credibilitate. Vom aduce un singur exemplu de transcriere defectuoasă a textului. Un vers din cântecul *Cărora le plac fetile şi rumâncile* este reprodus de către editor într-o formă tipizată, în care se anulează orice particu-

[139] *Texte româneşti din secolul al XVI-lea*, coordonator Ion Gheţie, Bucureşti, Editura Academiei, 1982, p. 259–364.

BDD-B12-08 © 2012 Casa Cărţii de Ştiinţă
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 22:11:12 UTC)

laritate lingvistică: *Iubitu-le-am şi le-oi iubire* (p. 62). Însă pasajul, tipărit în grafia originară *Ibgyitulám s. lyoj ibgyrje*, care s-ar literaliza sub forma *Ibghitu-le-am şi le-oi ibghire*, trebuie interpretat astfel: *Ibitu-le-am şi le-oi ibire*. În *Dicționarul Academiei*, serie veche, este înregistrată la verbul *iubi* s.v. şi varianta lexicală *ibi* (în formă palatalizată *ibghi*), cu ocurențe în graiurile de tip nordic. Această atestare necunoscută în textul din 1768 se adaugă celei anterioare, deja consemnate în DA, din *Anonymus Caransebesiensis* (*Dictionarium valachico-latinum*), scris în ultimele decenii ale secolului al XVII-lea, fiind întâlnită ulterior şi în texte provenite din Sălaj, ceea ce susține localizarea *Cântecelor câmpeneşti*. Un motiv în plus de a privi cu rezerve ediția realizată de istoricul literar clujean. Lipsa de acurateţe în transcrierea textelor vechi poate constitui un prejudiciu în elucidarea istoriei cuvintelor româneşti.

BDD-B12-08 © 2012 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 22:11:12 UTC)